

Lucyna Maria Rotter

 <https://orcid.org/0000-0002-1600-9961>

 lucyna.rotter@upjp2.edu.pl

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

 <https://ror.org/0583g9182>

Recenzja monografii „Status animarum.
Studia z dziejów parafii Wrocanka
z I połowy XX wieku” Józefa Mareckiego
wydanej w 2023 roku w Krakowie

 <https://doi.org/10.15633/tes.11208>

W ostatnich miesiącach 2023 roku nakładem krakowskiego Wydawnictwa AVALON ukazała się licząca niespełna 450 stron formatu A-4 publikacja pod znamienym tytułem *Status animarum. Studia z dziejów parafii Wrocanka z I połowy XX wieku*. Na całość składają się dwie części. Pierwsza zatytułowana *Z mroków dziejów ku współczesności* (s. 9–46) i druga zawierająca edycję źródłową *Status animarum parochiae Wrocanka* (47–408). Dopełnieniem całości jest bibliografia (s. 409–426), indeks osób (s. 427–436), indeks nazw geograficznych (s. 437–445) i spis ilustracji (s. 446–448).

Warto zwrócić uwagę, że jest to najprawdopodobniej pierwsza edycja źródłowa zachowanej w polskich archiwach parafialnych *Status animarum*. Tym samym prof. dr hab. Józef Marecki – pomysłodawca i redaktor publikacji – wyznaczył pewnego rodzaju kierunek badań archiwoznawczych, genealogicznych i norm edycyjnych tego rodzaju dokumentów archiwalnych. Ukazanie się publikacji wzbudziło zainteresowanie nie tylko genealogów, lecz także muzealników, historyków lokalnych społeczności, regionalistów i archiwistów. Świadczą o tym spotkania promocyjne w Krakowie, Łodzi, Krośnie oraz we Wrocance.

Jak wspomniałam wyżej, całość składa się z dwóch zasadniczych części. Zatrzymajmy się na prezentacji pierwszej z nich – *Z mroków dziejów ku współczesności* – gdyż stanowi swoiste i w pewien sposób oryginalne wprowadzenie do edycji źródłowej i zostało przygotowane zgodnie z ogólnymi kanonami obowiązującymi edytorów źródeł historycznych. Kilka pierwszych kart edytor poświęcił dziejom wspomnianej miejscowości. Właściwie jest to w miarę obszerna historia Wrocanki położonej na prawym brzegu Jasiołki w ob. powiecie krośnieńskim, której nazwa po raz pierwszy pojawia się w średniowiecznych dokumentach w początkach drugiej dekady XV wieku. W pierwszym podrozdziale zatytułowanym *Wrocanka na kartach historii* (s. 9–16) autor dokumentuje w pewien sposób przyjęty tytuł *Z mroków dziejów...*, ukazując tereny, przez które przepływa Jasiołka, jako zamieszkałe przez człowieka ponad siedem tysięcy lat, o czym świadczą liczne artefakty archeologiczne z epoki brązu (2300–700 przed naszą erą) i późniejszej epoki żelaza (700 przed naszą erą–VII wiek naszej ery), a pojedyncze neolitu (5200–2300 przed naszą erą).

O Wrocance, która nie była własnością klasztorną cystersów w Koprzywnicy, jak miejscowości położone na lewym brzegu Jasiołki, zasadniczo milczą średniowieczne kroniki, wykazy powinności i zachowane dokumenty. Dopiero od 1420 roku pojawiają się pierwsze informacje o „szlachetnie urodzonym” i majątnym Ściborze z Wrocanki¹; brak też jednoznacznych przesłanek o lokalizacji miejscowości w czasach kazimierzowskich. Kwestię tę obszernie – i pierwszy raz w literaturze – przedstawił autor, przesuwając ustaloną przed ponad stu laty przez ks. Władysława Sarnę² pierwszą wzmiankę o Wrocance z 1424 roku na cztery lata wcześniej – powołał się w tej kwestii na znane od lat dokumenty. Należy podkreślić, że ks. Sarna zapewne nie dotarł do dokumentu z 1420 roku; wiele osób nadal bezkrytycznie pomija ów dokument³. W dalszej części studium historycznego, powołując się na źródła i opracowania, Marecki ukazał dzieje miejscowości do czasów współczesnych.

W drugim podrozdziale, zatytułowanym *Kościół na skale* (s. 16–22), zaprezentował historię kolejnych wroczańskich świątyń parafialnych sięgających średniowiecza. Autor zaznaczył, że nie zachował się, co prawda, żaden dokument potwierdzający erekcję parafii i budowy świątyni, ale podkreślił, że

parafie w średniowieczu erylowano w miejscowościach w miarę zamożnych, ustabilizowanych majątkowo, co było niezbędne do utrzymania świątyni i plebana oraz kościelnej służby w wioskach ludnych i z perspektywą dalszego rozwoju. Taką też była zapewne i ówczesna Wrocanka⁴.

W dalszej części przywołał akta wizytacyjne bp. Jerzego A. Denhoffa z 1699 roku, potwierdzające brak dokumentów erekcyjnych parafii i poświadczające poświęcenia kościoła oraz lakoniczne stwierdzenie, że kościół jest „starożytny i ciasny”. Autor, idąc za opinią innych historyków, uznał, że w czasie wizytacji kościół mógł liczyć około 200 lat i zasugerował, że z „całą ostrożnością można

1 Por. M. Wolski, *Łęki*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 4, red. F. Sikora, Kraków 2003, s. 922.

2 Zob. *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym napisał. Napisał ks. Władysław Sarna*, Przemyśl 1898, s. 390.

3 Przykładem lekceważenia badań źródłowych i ustaleń historyków mogą być obchody „sześćsetlecia pierwszej wzmianki o Wrocance” zorganizowane w 2024 roku. Kłamliwą w treści tablicę pamiątkową umieszczono na tamtejszym domu ludowym.

4 J. Marecki, *Status animarum. Studia z dziejów parafii Wrocanka z I połowy XX wieku*, Kraków 2023, s. 17.

przyjąć, iż kościół zbudowano w XV wieku”⁵. Opierając się na źródłach, przedstawił losy parafialnych świątyń od średniowiecza do czasów współczesnych. Co interesujące, wskazał na niezrealizowany projekt kościoła, opracowany w początkach XX wieku przez wybitnego architekta Teodora M. Talowskiego, który z czasem popadł w zapomnienie. Zamówiony u wybitnego lwowskiego architekta projekt świadczył nie tylko o „dobrym guście” miejscowego plebana, ale i zamożności parafian, znacznie już wówczas wzbogaconych ciężką pracą w kopalniach nafty położonych w pobliskich miejscowościach oraz odległych krajach. Podrozdział ten jest nie tylko przedstawieniem historii wroczańskich świątyń, lecz także dopełnieniem dziejów miejscowości. Świątynia parafialna i skupiona wokół niej społeczność były przez wiele lat centralnym ogniwem życia miejscowości, a proboszczowie, zwłaszcza ostatnich wieków, prężnymi duszpasterzami oraz społecznikami.

Kolejnym – który w treści ma inny charakter od poprzednich – jest podrozdział zatytułowany *Księgi „Status animarum” źródłem demografii historycznej* (s. 22–26). To klarowne wyjaśnienie, czym były staropolskie spisy parafian i jaką rolę pełniły w funkcjonowaniu kancelarii parafialnej. Należy dodać, że w polskiej historiografii zasadniczo brak opracowań dotyczących tej problematyki. Co prawda, ks. Bolesław Kumor rozpoczął badania nad księgami *status animarum* w latach 60. XX wieku⁶, jednak temat nie został zgłębiany w późniejszym okresie. Marecki nie tylko przytoczył polecenia władz diecezji przemyskiej obrz. łacińskiego odnośnie do prowadzenia ksiąg *status animarum*, ale także pokrótce przedstawił ich wewnętrzną strukturę. Badania nad zawartością tychże ksiąg powinny być w przyszłości kontynuowane, gdyż jak zaznaczył wspomniany historyk:

dla badaczy przeszłości są one źródłem bezcennym, dającym możliwość analizy stanu ludności poszczególnych parafii i wewnętrznej struktury tej społeczności według płci i wieku. Pozwalają spojrzeć na procesy demograficzne, ocenić przyrost naturalny, śmiertelność, wielkość rodzin w poszczególnych grupach społecznych. Przynoszą dane o ruchu ludności, migracjach i ich kierunkach oraz napływie nowych mieszkańców.

⁵ J. Marecki, *Status animarum*, s. 8.

⁶ Zob. B. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 14 (1966) z. 1, s. 65–75; B. Kumor, *Księgi „status animarum” w diecezjach polskich (do r. 1918)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1 (1967), s. 89–109; B. Kumor, *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 7 (1975), s. 93–107.

Stwarzają możliwość badania religijności, moralności i życia duchowego wiernych. Otwierają bardzo szeroko przestrzeń do badań genealogicznych, a także mogą być podstawą do prowadzenia badań onomastycznych historii imion i nazwisk. Są w końcu źródłem służącym rekonstrukcji stosunków wyznaniowych na danym terenie oraz rekonstrukcji składu narodowościowego mieszkańców⁷.

We Wstępie zamieszczona została także nota edycyjna *Zasady edycji „Status animarium parochiae Wrocanka”* (s. 26–29) odnosząca się do wskazania miejsca przechowywania oryginału, opisu technicznego i sposobu zapisywania danych zasadniczych i uwag, które wnoszą wiele interesujących informacji o miejscowej społeczności. Edytor wskazał również przyjęte zasady edytorskie – zasadniczo opierając się na instrukcji Ireneusza Ihnatowicza. Przetworzył ponadto trudności związane z identyfikacją osób, dat i lokalizacji domów – edytor wskazał ich położenie według aktualnych adresów, co było związane z kilkakrotną zmianą numeracji posesji, tzw. „przenoszeniem numerów” i częstymi zmianami zamieszkania poszczególnych rodzin (zwłaszcza młodych małżeństw) w obrębie miejscowości i migracją zarobkową.

Dopełnieniem całości jest bibliografia, wykaz skrótów oraz słownik łacińsko-polski wyrazów i terminów występujących w *Status animarum*. Na końcu publikacji, po bibliografii, zamieszczono indeks osób oraz miejscowości. W indeksie osób zamieszczono imiona i nazwiska osób wymienionych we Wstępie oraz w przypisach części źródłowej, imiona i nazwiska autorów publikacji oraz nazwiska rodowe osób zamieszczone w części źródłowej.

Warto dodać, że edytor przyjął zasadę opatrzenia biogramem tych osób zapisanych w *Status animarum*, których personalia występują w publikacjach drukowanych. Powstał więc interesujący wykaz mieszkańców Wrocanki, którzy byli społecznikami, działaczami narodowymi i politycznymi, duchownymi, nauczycielami, walczyli na frontach I i II wojny światowej i wojnie polsko-bolszewickiej oraz w zbrojnym podziemiu. Ponadto publikację opatriono wieloma fotografiami ilustrującymi miejscowość i niegdysiejszych mieszkańców.

Józef Marecki jest znanym edytorem tekstów źródłowych z XIX i XX wieku ilustrujących ważne wydarzenia życia społecznego, politycznego czy religijnego. Edycja *Status animarum* na nieco inny charakter, odnosi się bowiem do lokalnej społeczności niewielkiej podkarpackiej miejscowości. Jednak jej

⁷ J. Marecki, *Status animarum*, s. 25–26.

ukazanie się rozbudziło w wielu osobach badania genealogiczne i wskazało nowe kierunki rozwoju dla regionalistyki.

Bibliografia

- Kumor B., *Księgi „status animarum” w diecezjach polskich (do r. 1918)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1 (1967), s. 89–109.
- Kumor B., *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 14 (1966) z. 1, s. 65–75.
- Kumor B., *Przepisy państwowe i kościelne dotyczące metryk w zaborze austriackim (1800–1914)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 7 (1975), s. 93–107.
- Marecki J., *Status animarum. Studia z dziejów parafii Wrocanka z I połowy XX wieku*, Kraków 2023.
- Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*. Napisał ks. Władysław Sarna, probosz w Szebniach, Przemyśl 1898.
- Wolski M., *Lęki*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 4, red. F. Sikora, Kraków 2003, s. 922.

